

Dorota Samborska-Kukuć

Polska proza fabularna na łamach "Czasu" w latach 1848-1900 : rekonesans

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria 13,
150-167

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historicolitteraria XIII (2013)

Z DZIEJÓW PRASY W POLSCE

Dorota Samborska-Kukuć

Uniwersytet Łódzki

Polska proza fabularna na łamach „Czasu” w latach 1848–1900. Rekonesans

Ukazujący się przez blisko sto lat (1848–1939) krakowski dziennik „Czas”, obok treści zasadniczych, tj. politycznych i społecznych oraz informacji bieżących, zamieszczał także teksty beletrystyczne i omówienia (recenzje, analizy) literackie¹. Długowieczność i ciągłość oraz wysoka kultura i inteligencja redaktorów – cechy stanowiące o europejskim poziomie gazety – zapewniały jej czołową pozycję w polskim dziennikarstwie i dużą poczytność². Już pierwszy redaktor pisma Lucjan Siemieński dbał, by literatura miała w „Czasie” swoje miejsce, choć większe utwory literackie zaczęto drukować dopiero w 1851 roku (obrazki i powieści Zygmunta Kaczkowskiego). W grudniu 1848 roku zaczęły pojawiały się działy: *Kronika literacka* i *Kronika artystyczna*, potem *Przegląd literacki*, komentujące nowo wydane dzieła lub drukujące drobne szkice o tematyce historycznej, społecznej, literackiej, biograficznej, etnograficznej, obyczajowej, częstokroć nacechowane treściami edukacyjnymi i wsparte celami kształcąco-wychowawczymi zgodnie z konserwatywną optyką pisma. Zamieszczano również listy z podróży i wspomnienia. Od listopada 1849 trzy razy w miesiącu (10., 20. i 30. dnia, potem nieregularnie z okresową tendencją do redukcji) ukazywał się specjalny „Dodatek literacki do Czasu”, jak również pojawiła się stała rubryka: *Część literacko-artystyczna* – wyodrębnione w przestrzeni gazety miejsce na recenzje, noty krytyczne i naukowe, wiadomości kulturalne (z Paryża, Londynu, Wiednia, Rzymu) oraz formy beletrystyczne. W latach 1856–1860 ukazywał się „Czas. Dodatek miesięczny” także zawierający teksty artystyczne.

Przy zazwyczaj czterostronicowym układzie treści (niekiedy wraz z dodatkami liczba stron dziennika powiększa się, nawet do 12), formy „felietonowe” (z franc. *les*

¹ Zob. I. Homola, *Prasa Galicji (1831–1864)*, [w:] *Prasa polska 1661–1684*, red. J. Łojek, Warszawa 1976; J. Myśliński, *Z badań nad układem zawartości polskiej prasy codziennej na przełomie XIX i XX wieku (Prasa ugrupowań konserwatywnych i partii socjalistycznych)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1973, z. 2.

² K. Olszański, *Prasa galicyjska wobec powstania styczniowego*, Kraków 1975, s. 26.

feuilletons romans)³, jak nazywa się odcinkowe publikowanie rozsegmentowanej beletrystyki pod kreską typograficzną, zajmują średnio ok. 1/6 całości (ale też, zwłaszcza wcześniej nawet więcej). Taka tendencja utrzymywała się mniej więcej przez całe półwiecze XIX stulecia. W „Czasie”, gazecie o dużym formacie – 56,5 x 43,5, „felietony” drukowano zawsze na pierwszej i/lub drugiej stronie, odcinki zajmowały 1/3 powierzchni u dołu gazety (wcześniej nawet 1/2). Powierzchnia ta wyodrębniona była w poziomie grubą kreską oraz odróżniona w pionie liniami zakreślającymi pięć szpalt druku po około 50 wierszy każda. Elementy metatekstowe i typograficzne mają formę niezmienną i są nimi: tytuł i/lub podtytuł tekstu, często, choć nie w każdym przypadku – imię i nazwisko lub pseudonim autora, następnie numer kolejnego odcinka, informacja „dalszy ciąg”, „dokończenie”, a na końcu: „dalszy ciąg nastąpi”, „dokończenie nastąpi”, niekiedy podpis autora. Wewnętrzna długość odcinków nie jest stała; jedne wypełniają tylko stronę pierwszą, inne – obydwie, jeszcze inna kombinacja to dwa odcinki różnych utworów (oba beletrystyczne polskie, beletrystyczny polski i obcy, beletrystyczny i niebeletrystyczny)⁴.

*

Nie posiadamy dotąd wykazu dzieł literackich ukazujących się w „Czasie”, a wybiórczość adnotacji w bibliografiach (NK, OLP), np. o pierwodrukach ważniejszych utworów w dzienniku tym zamieszczanych, dowodzi niekompletności i przypadkowości kwerend (dotyczy nawet *Trylogii* czy *Bez dogmatu*). Niniejsza praca ma charakter biobibliograficzny i systematyzująco-statystyczny; jest efektem kwerendy obejmującej 52 roczniki „Czasu”, tj. ok. 16 tys. numerów. Zawiera ewidencję zawartości prozy artystycznej: p o w i e ś c i oraz d ł u ż s z y c h form nowelistycznych (tj. drukowanych w co najmniej dwu numerach pisma), jaka ukazywała się w „Czasie” w latach 1848–1900. Inwentarz nie obejmuje publikacji samodzielnego „Dodatku” miesięcznika z lat 1856–1860. Rejestr uwzględnia wyłącznie oryginalne dzieła autorów polskojęzycznych, bez translacji z języków obcych.

*

Poniżej znajdują się trzy bilanse statystyczne:

1) Wykaz tytułów wraz z lokalizacją w rocznikach i numerach. Układ ewidencyjny ma charakter chronologiczny, nie rozdziela się frekwencji powieści od

³ Początki powieści felietonowej (w odcinkach) datuje się na lata 30. XIX wieku. Kształtowanie tej odmiany opisuje J. L. Bory, *Eugene Sue. Le roi du Roman populaire*, Paris 1962, s. 214. Ugruntowało się przekonanie, że pierwszą polską powieścią felietonową był *Listopad* H. Rzewuskiego drukowany na łamach „Tygodnika Petersburskiego” w 1845 roku. O kwestiach gatunkowych zob. S. Skwarczyńska, *Geneza i rozwój rodzajów literackich*, [w:] *Z teorii i literatury cztery rozprawy*, Łódź 1947; por. P. Stasiński, *Poetyka i pragmatyka felietonu*, Wrocław 1982.

⁴ Por. uwagi L. Ludorowskiego, *Ogniem i mieczem. Powieść „feljetonowa” – powieść książkowa*, [w:] *Sienkiewicz i film*, red. L. Ludorowski, Kielce 1998, s. 31–32.

mniejszych form prozatorskich (bez dyferencjacji genologicznych typu: opowiadanie-nowela), powieść eksponowana jest pogrubioną czcionką; z uwagi na nieregularne zazwyczaj publikowanie tekstów (z licznymi przerwami) podaje się tylko inicjalny numer ich druku;

2) Liczba tytułów przypadająca na poszczególne lata;

3) Alfabetyczne zestawienie autorów z przyporządkowaną liczbą drukowanych przez nich utworów oraz objaśnieniami biobibliograficznymi. W większości przypadków pseudonimy rozszyfrowano; imię i nazwisko autora zapisano wówczas w kwadratowych nawiasach. Podejrzenia co do użycia pseudonimu oznacza się znakiem [?], podając niekiedy hipotezę co do autorstwa. Utwory bez jakichkolwiek podpisów pod/przed tekstem, pozbawione przy tym innych cech identyfikacyjnych, traktuje się jako anonimowe, bez atrybucji. Zestawienie autorów sporządzone zostało według prawdziwych nazwisk i imion (z pominięciem rozszyfrowanych pseudonimów) oraz z pozostawieniem pseudonimów nierozszyfrowanych. Quasipseudonimy, tj. nazwiska panieńskie mężatek, zostały w wykazie ujednoczone do nazwisk prawnie obowiązujących, tj. po mężu, z uwzględnieniem nazwisk panieńskich jako drugich. Nie wymienia się w bilansie nazwisk hipotetycznie przypisanych pseudonimom. W zestawieniu wskazuje się na dwa zasadnicze atrybuty: daty biograficzne oraz obszary działalności literackiej (lub pozaliterackiej); podaje się również źródła biobibliograficzne (PSB, Nowy Korbut, *Dawni pisarze polscy, Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*) uwzględniające hasła osobowe twórców określonego tekstu. W przypadku prozaików *minorum gentium*, mało znanych lub całkiem zapomnianych, nieobecnych w wymienionych fundamentalnych pracach biobibliograficznych, wprowadza się inne źródła zawierające elementarne informacje biograficzne oraz afiliację środowiska artystycznego.

Wykaz tytułów powieści i opowiadań zamieszczonych na łamach „Czasu” w latach 1848–1900

1. *Przygody w Kalifornii*, 1849, od nru 100
2. [Michał Czajkowski?], *Karages. Wspomnienie z Czerkiesii*, 1849, od nru 129
3. Zygmunt Kaczkowski, *Bitwa o chorążankę. Obrazek z XVIII wieku*, 1851, od nru 73
4. Lucjan Siemieński, *Powieść niepodobna do prawdy*, 1851, od nru 42
5. ++, *Jak się u nas żenią. Obrazek wiejski*, 1851, od nru 55
- 6. Zygmunt Kaczkowski, *Kato. Powieść z niedawnych czasów*, 1851, od nru 73**
- 7. Lucjan Siemieński, *Farys. Powieść*, 1851, od nru 137**
- 8. Zygmunt Kaczkowski, *Kasztelanice Lubaczewscy. Powieść ostatniego z domu Nieczujów*, 1851, od nru 279**
9. Lucjan Siemieński, *Przecucie. Opowiadanie szambelana króla Stanisława Augusta*, 1852, od nru 148

10 Zygmunt Kaczkowski, *Pan Franciszek Puławski. Powieść ostatniego z domu Nieczujów*, 1852, od nru 198

11. Lucjan Siemieński, *Historia o Przemysławie, księciu oświęcimskim i małżonki jego, Cecylii, dziwnej stateczności*, 1852, od nru 220

12. Lucjan Siemieński, *Diabeł w Krakowie. Stara powieść*, 1852, od nru 229

13. Narcyz Olizar, *Pamiętnik oryginała (fragm. Joasia)*, 1852, od nru 266

14. Aurora [Lucjan Siemieński], *Pierścionek hrabiny Orzelskiej*, 1852, od nru 284

15. *Karnawał na wsi. Obrazek*, 1853, od nru 31

16. H.S. *Osiński*, 1853, od nru 68

17. Lucjan Siemieński, *Szczęście z biedą w parze idą*, 1853, od nru 143

18. Maria z Chłędowskich Pomezkańska, *Dwie nieboszczki*, 1853, od nru 293**19. Maurycy Mann, *Szara godzina*, 1854, od nr 91**

20. Ignacy Bończa [Ignacy Badeni?], *Kawaler starający się. (Podśluchane i wypatrzone)*, 1855, od nru 12

21. K.G. [Konstanty Gaszyński], *Chłopczyna prorok. Obrazek sądecki*, 1856, od nru 206

22. L. Siemieński, *Mimoza. Powieść sentymentalna (fragm.)*, 1858, od nru 75**23. Z., *Opowiadanie bohatera romansu*, 1858, od nru 232**

24. Krystyn Ostrowski, *Wieża z czaszek ludzkich*, 1860, od nru 222

25. Paulina Wilkońska, *Powrót. Szmary starego świerka*, 1860, od nru 194–195

26. Fulgenty Stoczek [Józef Kremer?], *Moje zdarzenie w Ogrodzie Luksemburskim*, 1861, od nru 7

27. [Andrzej]Janowicz, *Żebracy*, 1862, od nru 272**28. Józef Ignacy Kraszewski, *Dziecię Starego Miasta*, 1863, od nru 183**

29. Jakub Gordon [Maksymilian Jatowt], *Kaukaz. Powieść prawdziwa [czyli ostatnie dni Szamyla]*, 1864, od nru 120

30. Józef Ignacy Kraszewski, *Rzym za Nerona*, 1865, od nru 152

31. Józef Ignacy Kraszewski, *Półdiabły weneckie*, 1866, od nru 95

32. Henryk Lisicki, *Serafina*, 1869, od nru 140

33. [Maria Gertruda Skórzewska], *Bogiem a prawdą. Powieść z ostatnich czasów*, 1871, od nru 8

34. W. [Wojciech] D. [Dzieduszycki], *Fantazje domowe*, 1871, od nru 55

35. Kajetan Suffczyński, *Zawsze oni. Obrazy historyczne i obyczajowe z czasów Kościuszki i Legionów*, 1876, od nru 18

36. Zygmunt Kierdej [Zygmunt Wielhorski], *Szkice z życia wygnańczego (Chwila szczęścia)*, 1876, od nru 47

37. Jan Zachariasiewicz, *Gdzie on? Gdzie ona?* 1879, od nru 102

38. Ludwik Powidaj, *Katarzyna Radziejowska. Powieść historyczna z XVI wieku, 1880, od nru 41*

39. Jan Zachariasiewicz, *Swaty Ekscelencji*, 1881, od nru 230

40. Zygmunt Sarnecki, *Terenia*, 1882, od nru 12

41. Henryk Sienkiewicz, *Bartek Zwycięzca*, 1882, od nru 97

42. A. Dołężyńska [Anna z Mycielskich Lisicka?], *Nic bezkarnie*, 1882, od nru 129

43. Zygmunt Sarnecki, *Aniela*, 1882, od nru 141

44. Dr Antoni J. [Antoni Rolle], *Pan Balcer z Godzimierza Wilga*, 1882, od nru 145

45. [Deotyma] Jadwiga Łuszczewska, *Rozwikłany węzeł*, 1882, od nru 161

46. Jan Zachariasiewicz, *Andrea, 1882, od nru 178*

47. Dr Antoni J. [Antoni Rolle], *Na Szpakowym szlaku*, 1882, od nru 236

48. Dr Antoni J. [Antoni Rolle], *Hrabia Redoux*, 1883, od nru 85

49. Henryk Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem, 1883 od nru 100*

50. Julian Horain, *Przygoda na moście*, 1883, od nru 170

51. Zygmunt Sarnecki, *Wróble*, 1884, od nru 180

52. Jan Zachariasiewicz, *Druga młodość*, 1884, od nru 183

53. Hajota [Helena Pajzderska], *Z pamiętników krótkowidza*, 1884, od nru 280

54. Henryk Sienkiewicz, *Potop, 1884, od nru 296*

55. Zygmunt Sarnecki, *Drugie dziecko*, 1887, od nru 41

56. Zygmunt Sarnecki, *Na ruinach, 1887, od nru 91***57. Henryk Sienkiewicz, *Pan Wołodyjowski, 1887, od nru 125***

58. I.W., *Gloria*, 1889, od nru 43

59. Waleria Solecka, *Kraseńka. Nowela z życia ludu*, 1889, od nru 80

60. Maria Rodziewiczówna, *Ryngraf*, 1889, od nru 97

61. Maria Konopnicka, *Na werendzie*, 1889, od nr 240

62. Maria Konopnicka, *Kometa*, 1889 od nr 261

63. Włodzimierz Zagórski, *Wilga*, 1889, od nr 153

64. Klemens Bąkowski, *Na świeżym powietrzu*, 1889, od nr 164

65. Abgar-Sołtan [Kajetan Abgarowicz], *Vacâr*, 1889, od nr 180

66. Julian Łętowski, *Konkurencja*, 1889, od nr 212

67. Dr. Antoni J. [Antoni Rolle], *Babka poety*, 1889, od nr 224

68. Abgar-Sołtan [Kajetan Abgarowicz], *Do celu!*, 1889, od nr 242

69. Henryk Sienkiewicz, *Bez dogmatu, 1889, od nr 264*

70. Łętowski Julian, *Staś*, 1890, od nr 165

71. Abgar-Sołtan [Kajetan Abgarowicz], *Semen Kwitka*, 1890, od nr 281

- 72. Abgar-Sołtan [Kajetan Abgarowicz], *Ksiądz Jan*, 1891, od nr 71**
- 73. Esteja [Józefa Kisielnicka], *Fuga Bacha*, 1891, od nr 175**
- 74. Adam Krechowicki, *Najmłodszy*, 1891, od nr 287**
75. Henryk Sienkiewicz, *U źródła*, 1892, od nr 136
- 76. Maria Rodziewiczówna, *Anima vilis*, 1892, od nr 85**
77. Jan Łada [Jan Gnatowski], *W Tyrolu*, 1892, od nr 239
78. Jan Łada [Jan Gnatowski], *Wiosną*, 1892, od nr 268
- 79. Abgar-Sołtan [Kajetan Abgarowicz], *Kwaśne winogrona*, 1892, od nr 287**
80. Henryk Sienkiewicz, *Pójdźmy za Nim!*, 1893, od nr 38
81. Wincenty Kosiakiewicz, *Do Ameryki!*, 1893, od nr 54
- 82. Stefan Nabram [Wacław Sieroszewski], *Na kresach lasów*, 1893, od nr 73**
83. Włodzimierz Zagórski, *W XX wieku*, 1893, od nr 137
84. Julian Łętowski, *Zakochana*, 1893, od nr 166
85. Jan Łada [Jan Gnatowski], *Atak cholery. Przygoda podróżna*, 1893, od nr 184
- 86. *** [Ludwika Platerówna], *Przed laty*, 1893, od nr 192**
- 87. Kazimierz Ehrenberg, *Felietonowy świat*, 1893, od nr 292**
88. Jan Nadroj R. [Jan Michał Rozwadowski], *Pierwsza miłość*, 1894, od nr 63
89. *W miesiąc po ślubie*, 1894, od nr 95
90. Kazimierz Tetmajer, *Rzeźbiarz Merton*, 1894, od nr 112
91. Juliusz Barski [Wilhelm Feldman], *Drogieńki*, 1894, od nr 120 (1. konkurs „Czasu”)
92. Wacław Ołomuniecki [Alfred Szczepański?], *Godziny wczorajszego wieczoru*, 1894, od nr 125 (konkurs „Czasu”)
93. Adam Barański, *Nowa era*, 1894, od nr 132 (konkurs „Czasu”)
94. Abgar-Sołtan [Kajetan Abgarowicz], *Na statku*, 1894, od nr 134 (konkurs „Czasu”)
95. Maria z Fredrów Szembekowa, *Kto? Opowiadanie myśliwego*, 1894, od nr 144 (konkurs „Czasu”)
96. Gryf [Ignacy Maciejowski], *Do swoich*, 1894, od nr 146 (konkurs „Czasu”)
97. Józefa Szczęsna Cybulska, *Jego łzy*, 1894, od nr 152 (konkurs „Czasu”)
98. *Rok z życia nauczycielki. Urywek z pamiętnika*, 1894, od nr 161 (konkurs „Czasu”)
99. Zygmunt Niedźwiecki, *Grzech*, 1894, od nr 166 (konkurs „Czasu”)
100. L [udwik] Glatman (Ludomir), *Raj utracony*, 1894, od nr 172 (konkurs „Czasu”)
101. Ignacy Dąbrowski, *Jedna łza*, 1894, od nr 176 (konkurs „Czasu”)

102. Józef Makowej, *Oferma. Nowela z życia wojskowego*, 1894, od nr 180 (konkurs „Czasu”)
103. Jan Nadroj [Jan Michał Romanowski], *Świstek z zeszytu i życia*, 1894, od nr 186 (konkurs „Czasu”)
104. Józefowa Kotarbińska, *Z królestwa nitki*, 1894, od nr 206 (konkurs „Czasu”)
105. Bronisław Grabowski, *Gdzie szczęście? Rzecz z epoki Dioklecjana*, 1894, od nr 216 (konkurs „Czasu”)
106. Tadeusz Rittner, *Lulu*, 1894, od nr 231 (konkurs „Czasu”)
- 107. Jan Zachariasiewicz, *Chleb*, 1894, od nr 234**
108. Waleria Solecka, *Ryndzia*, 1894, od nr 296
109. Maria N. Raczyńska, *Studentka*, 1895, od nr 8
110. Antoni Wysocki, *Kuzynka Ela*, 1895, od nr 15
111. Waław Ołmuniecki [Alfred Szczepański?], *W kawiarni róż*, 1895, od nr 30
112. Waław Sawiczewski, *Grafoman*, 1895, od nr 62
- 113. Henryk Sienkiewicz, *Quo vadis?*, 1895, od nr 72**
114. L [ludwik] Glatman (Ludomir), *Kachna Strusiówna. Obrazek historyczny z XVII wieku*, 1895, od nr 193
115. Kazimierz Tetmajer, *Ksiądz Piotr*, 1895, od nr 271 (2. konkurs „Czasu”)
116. Jadwiga Korzeniowska z Wittów, *Pierwszy uczeń*, 1895, od nr 279 (konkurs „Czasu”)
117. Jadwiga Korzeniowska z Wittów, *Trzy listy Narcyzy*, 1895, od nr 298 (konkurs „Czasu”)
118. Konstancy Maria Górski, *Biblioman*, 1896, od nr 1 (konkurs „Czasu”)
119. Tomasz Czaszka [Tadeusz Rittner], *Dora*, 1896, od nr 15 (konkurs „Czasu”)
120. Jerzy Żuławski, *Pax*, 1896, od nr 26 (konkurs „Czasu”)
121. Tadeusz Grabowski, *Przed laty*, 1896, od nr 44 (konkurs „Czasu”)
122. Tadeusz Miciński, *Nauczycielka*, 1896, od nr 62 (konkurs „Czasu”)
- 123. Wincenty Kosiakiewicz, *Plama. Z pamiętników wynalazcy*, 1896, od nr 79**
124. Józef Rystan [Stanisław Rybicki], *Jerk. Bań z nad brzegów północnego morza*, 1896, od nr 79 (konkurs „Czasu”)
- 125. Anatol Krzyżanowski [Natalia Korwin-Szymanowska], *Per aspera ad astra*, 1896, od nr 135**
126. Ścisław Begowski [Bronisław Grabowski], *Szkoła Kwintyna. Opowiadanie z życia dawnych Rzymian*, 1896, od nr 170 (konkurs „Czasu”)
- 127. Kazimierz Tetmajer, *Anioł śmierci*, 1896, od nr 297**
128. Jan Łada [Jan Gnatowski], *Doczekał*, 1897, od nr 69
129. Marian Jasińczyk [Waław Karczewski], *Ograszka*, 1897, od nr 181

- 130. Sewer [Ignacy Maciejowski], *Matka*, 1897, od nr 227**
- 131. Zofia Kowerska, *Bracia z wyboru*, 1898, od nr 1**
132. Wiktor Gomulicki, *Sołdat*, 1898, od nr 161
- 133. Wincenty Kosiakiewicz, *Niebezpieczny człowiek*, 1898, od nr 236**
134. Eliza Orzeszkowa, *Porcelanka*, 1899, od nr 18
- 135. Eliza Orzeszkowa, *Argonauci*, 1899, od nr 35**
136. Józef Rystan [Stanisław Rybicki], *W daleką podróż*, 1899, od nr 130
137. Stefan Krzywoszewski, *Pan Przetakiewicz*, 1899, od nr 204
138. Kazimierz Tetmajer, *Otchłań. Fantazja psychologiczna*, 1899, od nr 265
139. Sewer [Ignacy Maciejowski], *Legenda*, 1900, od nr 2
140. Antoni Godziemba Wysocki, *Człowiek na miarę krawca*, 1900, od nr 47
- 141. Wincenty Kosiakiewicz, *Rick i Rock*, 1900, nr 56**
142. T. Brog [Bronisław Grabowski], *Przystąpił. Obrazek z niedalekiem rzeczywistości*, 1900, od nr 202
143. Eliza Orzeszkowa, *Dymy*, 1900, od 211
- 144. Adam Szymański, *Z jakuckiego Olimpu. Jurdiuk ustuk us. Baśń*, 1900, od nr 244**
145. Eliza Orzeszkowa, *Niepoprawny*, 1900, od nr 298

*

Zestawienie liczbowe (chronologiczne)

1848 – 0; 1849 – 2; 1850 – 0; 1851 – 6 (w tym 3 powieści); 1852 – 6 (2); 1853 – 4 (1); 1854 – 1 (1); 1855 – 1; 1856 – 1; 1857 – 0; 1858 – 2 (2); 1859 – 0; 1860 – 2; 1861 – 1; 1862 – 1 (1); 1863 – 1 (1); 1864 – 1 (1); 1865 – 1 (1); 1866 – 1 (1); 1867 – 0; 1868 – 0; 1869 – 1 (1); 1870 – 0; 1871 – 2 (1); 1872 – 0; 1873 – 0; 1874 – 0; 1875 – 0; 1876 – 2 (2); 1878 – 0; 1879 – 1; 1880 – 1 (1); 1881 – 1; 1882 – 8 (1); 1883 – 3 (1); 1884 – 4 (1); 1885 – 0; 1886 – 0; 1887 – 3 (2); 1889 – 12 (1); 1890 – 2; 1891 – 3 (3); 1892 – 5 (2); 1893 – 8 (3); 1894 – 21(1); 1895 – 9 (1); 1896 – 10 (3); 1897 – 3 (1); 1898 – 3 (2); 1899 – 5 (1); 1900 – 7 (2).

Zestawienie osobowe

Abgarowicz Kajetan – 6 (w tym 2 powieści);

(1856–1909);

literat;

PSB, t. 1, s. 4–5; NK, t. 13, s. 81–83

Barański Adam – 1;

2. poł. XIX w.;

lustrator przy Radzie Powiatowej w Łańcucie, poseł na Sejm 1892 r.;

Sprawozdanie z Czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Łańcucie za rok 1895; Hertz, *Zbiór poetów polskich*, t. 4, s. 1037;

Bąkowska Józefa Szczęsna z Cybulskich – 1;

(1861–1933);

poetka;

PSB, t. 1, s. 381; Hertz, *Zbiór poetów polskich*, t. 4, s. 268**Bąkowski Klemens – 1;**

(1860–1938);

adwokat krakowski;

J. Adamczewski, *Kraków od A do Z*, s. 11**Błotnicka Waleria z Soleckich – 2;**

(1859 lub 1860–1889);

aktorka, literatka;

PSB, t. 40, s. 267–268; *Słownik Biograficzny Teatru Polskiego 1765–1965*, s. 39**Bończa Ignacy [Ignacy Badeni?] – 1;****Dąbrowski Ignacy – 1;**

(1869–1932);

literat;

PSB, t. 4, s. 476–477; NK, t. 13, s. 410–413

Dzieduszycki Wojciech – 1;

(1848–1909);

literat, tłumacz, krytyk, publicysta;

PSB, t. 6, s. 126–128; NK, t. 13, s. 479–484

Ehrenberg Kazimierz – 1 (1);

(1870–1932);

publicysta, tłumacz;

PSB, t. 6, s. 206–207; NK, t. 13, s. 487–489

Feldman Wilhelm – 1;

(1868–1919);

krytyk i historyk literatury, literat, publicysta;

PSB, t. 6, s. 399–404; NK t. 13, s. 499–510

Gaszyński Konstanty – 1;

(1809–1866);

Poeta, publicysta;

PSB, t. 7, s. 306–307; NK, t. 7, s. 380–386

Glatman Ludwik – 2;

(1859–1915);

historyk, publicysta, literat;

PSB, t. 8, s. 35–36

Gnatowski Jan – 4;

(1855–1925);

literat, publicysta;

PSB, t. 8, s. 139–140; NK, t. 14, s. 86–89

Gomulicki Wiktor – 1;

(1848–1919);

literat, krytyk, tłumacz;

PSB, t. 8, s. 275–277; NK, t. 14, s. 91–111

Górski Konstanty Marian – 1;

(1862–1909);

krytyk i historyk literatury oraz sztuki, literat;

PSB, t. 8, s. 445–446; NK, t. 14, s. 131–135

Grabowski Bronisław – 3;

(1841–1900);

literat, sławista, tłumacz;

PSB, t. 487–489; NK, t. 14, s. 135–142;

Grabowski Tadeusz – 1;

(1871–1960);

historyk literatury;

Współcześni pisarze polscy i badacze literatury, t. 3, s. 139–141**H.S. – 1 (1)****Horain Julian – 1;**

(1821–1883);

literat, publicysta, tłumacz;

PSB, t. 9, s. 613–614; NK, t. 16, s. 423–415

I.W. – 1**Janowicz Andrzej – 1 (1);**

(1830–1902);

kompozytor, literat;

PSB, t. 10, s. 554–555

Jatowt Maksymilian – 1 (1);

(między 1823 a 1827–1895);

pamiętnikarz;

PSB, t. 11, s. 96–97

Kaczkowski Zygmunt – 4 (3);

(1825–1896);

literat, publicysta;

PSB, t. 11, s. 378–381; NK, t. 8, s. 7–15

Karczewski Wacław – 1;

(1855–1911);

literat;

PSB, t. 12, s. 38–40; NK, t. 14, s. 277–282

Kisielnicka Józefa ze Skórzewskich – 1 (1);

(1859–1941);

literatka;
PSB, t. 12, s. 499–500; NK, t. 14, s. 308–311

Konopnicka Maria z Wasiłowskich – 2;

(1842–1910);
literatka, publicystka, krytyczka, tłumaczka;
PSB, t. 13, s. 576–581; NK, t. 14, s. 330–452

Korwin-Szymanowska Natalia z Krzyżanowskich – 1 (1);

(1858–1922);
literatka;
NK, t. 14, s. 569–572

Korzeniowska Jadwiga z Wittów – 2;

(1862–1937);
pamiętnikarka, literatka;
J. Zdrada, *Archiwum rodzinne Korzeniowskich w zbiorach Biblioteki PAN w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”, R. XX, 1974

Kosiakiewicz Wincenty – 4 (3);

(1863–1918);
literat, krytyk, publicysta;
PSB, t. 14, s. 198–198; NK, t. 14, s. 471–479

Kotarbińska Lucyna z Kleczeńskich – 1;

(1851–1941);
publicystka;
PSB, t. 14, s. 454

Kowerska Zofia z Przewłockich – 1 (1);

(1845–1929);
literatka;
PSB, t. 14, s. 580–582; NK, t. 14, s. 493–497

Kraszewski Józef Ignacy – 3 (3);

(1812–1887);
literat, publicysta, tłumacz;
PSB, t. 14, s. 221–229; NK t. 12

Krechowiecki Adam – 1 (1);

(1580–1919);
literat, historyk literatury, krytyk, publicysta;
PSB, t. 15, s. 260–262; NK, t. 14, s. 537–542

Krzywoszewski Stefan – 1;

(1866–1950);
literat, publicysta;
PSB, t. 15, s. 584–585; NK, t. 14, s. 558–569

Lisicka Anna z Mycielskich – 1;

(1829–1916);

literatka, publicystka;
PSB, t. 17, s. 449–450; NK, t. 16, s. 440–441

Lisicki Henryk – 1 (1);

(1839–1899);
historyk, literat, publicysta;
PSB, t. 17, s. 450–451

Łętowski Julian – 3;

(1857–1897);
literat;
PSB, t. 18, s. 360–361; NK, t. 14, s. 683–687

Łuszczewska Jadwiga – 1;

(1834–1908);
literatka;
PSB, t. 18, s. 581–583; NK, t. 8, s. 310–319

Maciejowski Ignacy – 3 (1);

(1835–1901);
literat;
PSB, t. 19, s. 56–58; NK, t. 15, s. 9–22

Makowej Józef – 1;

(1867–1925);
doktor filozofii, Lwów;
Rola mniejszości narodowych w kulturze i oświacie polskiej w latach 1700–1939,
red. A. Bilewicz, s. 96

Mann Maurycy – 1 (1);

(1814–1876);
publicysta;
PSB, t. 19, s. 483–485, NK, t. 8, s. 355–356

Miciński Tadeusz – 1;

(1873–1918);
literat, publicysta, tłumacz;
PSB, t. 20, s. 689–692; NK, t. 15, s. 62–74

Niedźwiecki Zygmunt – 1;

(1864–1915);
literat, tłumacz;
PSB, t. 22, s. 753–754; NK, t. 15, s. 105–110

Olizar Narcyz – 1 (1);

(1794–1862);
gawędziarz, publicysta;
PSB, t. 23, s. 819–822; NK, t. 8, s. 532–533

Ołomuniecki Wacław [Alfred Szczepański ?] – 2

Orzeszkowa Eliza z Pawłowskich – 4 (1);

(1841–1910);

literatka, publicystka;

PSB, t. 24, 311–320; NK, t. 17**

Ostrowski Krystyn – 1;

(1811–1882);

literat, publicysta, tłumacz;

PSB, t. 24, s. 566–569; NK, t. 8, s. 542–547

Pajzderska-Rogozińska (Szolc) Helena z Boguskich – (1);

(1862–1927);

literatka, tłumaczka;

PSB, t. 25, s. 30–31; NK, t. 15, s. 201–208

Plater Broel Ludwika – 1 (1);

(1821–1897);

literatka, Krasław w Inflantach

S. Konarski, *Platerowie*, s. 113**Pomezkańska Maria z Chłędowskich – 1 (1);**

(1806–1862);

malarka, literatka, pamiętnikarka;

PSB, t. 27, s. 379

Powidaj Ludwik – 1 (1);

(1830–1882);

historyk, literat, publicysta;

PSB, t. 28, s. 274–276

Raczyńska Maria N. – 1;

literatka (powieści dla młodzieży)

Rittner Tadeusz – 2;

(1873–1921);

literat, krytyk;

PSB, t. 31, s. 314–317; NK, t. 15, s. 417–434

Rodziewiczówna Maria – 2 (1);

(1863–1944);

literatka;

PSB, t. 31, s. 369–373; NK, t. 15, s. 434–447

Rolle Antoni Józef – 4;

(1830–1894);

historyk, literat;

PSB, t. 31, s. 564–567; NK, t. 15, s. 453–459

Rozwadowski Jan Michał – 2;

(1867–1935);

językoznawca polski;

PSB, t. 32, s. 406–409

Rybicki Stanisław – 2;

(1856–1939);

inżynier, dyrektor kolei galicyjskiej;

PSB, t. 33, s. 316–317

Sarnecki Zygmunt – 5 (1);

(1837–1922);

literat;

PSB, t. 35, s. 211–213; NK, t. 15, s. 512–522

Sawiczewski Wacław – 1;

(1874–1896);

literat;

PSB, t. 35, s. 360–361; NK, t. 16, s. 502–503

Siemieński Lucjan – 8 (2);

(1807–1877);

poeta, krytyk, redaktor „Czasu”;

PSB, t. 37, s. 23–28; NK, t. 9, s. 134–142

Sienkiewicz Henryk – 8 (5);

(1846–1916);

literat, publicysta;

PSB, t. 37, s. 203–216; DPP, t. 4, s. 44–61

Sieroszewski Wacław – 1 (1);

(1858–1945);

literat, publicysta, Irkuck;

PSB, t. 37, s. 345–351; NK, t. 14, s. 530–561

Skórzewska Maria Gertruda – 1 (1);

(1846–1928);

literatka, niepokalanka w Jazłowcu na Ukrainie

PSB, t. 38, s. 359

Stoczek Fulgenty (Józef Kremer?) – 1

Suffczyński Kajetan – 1 (1);

(1807–1873);

literat;

PSB, t. 45, s. 372–374; NK, t. 9. S. 174–175

Szembekowa Maria z Fredrów – 1;

(1862–1937);

literatka, Lwów;

PSB, t. 47 (w opracowaniu); NK, t. 16, s. 521–523

Szymański Adam – 1 (1);

(1852–1916);

literat;

NK, t. 16, s. 653–658

Tetmajer Kazimierz Przerwa – 4 (1);

(1865–1940);

literat;

NK, t. 16, s. 31–91

Wielhorski Zygmunt – 1 (1);

(1840–1881);

pamiętnikarz, literat, tłumacz;

M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, s. 387

Wilkońska Paulina – 1;

(ok. 1815–1875);

pamiętnikarka, literatka, publicystka;

NK, t. 9, s. 296–300

Wysocki Antoni Godziemba – 2;

(1872–1944);

literat;

NK, t. 16, s. 244–146

Z. – 1 (1)

Zachariasiewicz Jan –

(1825–1906);

literat, publicysta;

NK, t. 9, s. 348–355

Zagórski Włodzimierz – 2;

(1834–1902);

literat, satyryk, publicysta, współprac. „Słowa”;

NK, t. 16, s. 248–253

Żułowski Jerzy – 1;

(1874–1915);

literat, publicysta, tłumacz;

NK, t. 16, s. 364–376

*

Jak wynika z zestawienia, na łamach „Czasu” w okresie od 1848–1900 ukazało się 145 beletrystycznych utworów prozatorskich, w tym 44 powieści napisane przez 75 autorów (56 mężczyzn, 19 kobiet). Częstotliwość ukazywania się literatury pięknej nie jest równomierna. Największe nasilenie druku polskiej prozy fabularnej, tj. ok. 10 jednostek i więcej, zauważa się w latach: 1889, 1894, 1895, 1896. Wzmożona frekwencja w latach 1894–1896 związana jest z dwoma „nowelistycznymi” konkursami „Czasu”. Zdarzają się kilkuletnie przerwy (łącznie 14 lat). W tym czasie ukazują się zazwyczaj utwory autorów obcych, m.in.: Iwana Turgieniewa (*Szlacheckie gniazdo, Asia, Dwa typy z czasów Mikołajowskich*), Rhody Broughton (*Romans młodej*

Angielki [Good-bye, Sweethearth!]), Marii Evans Cross (*Pamiętnik Jasnowidzącego*), Mora Jokaia (*Wieża na Dago*), Roberta Luisa Stevensona (*Dziwny wypadek Dra Jekylla i Mra Hyde, Diabeł w butelce*), Emily Łaszowskiej Gerard (*Cudzoziemiec*), Lwa Tołstoja (*Zmartwychwstanie*), Nikołaja Aleksandrowicza Lejkina (*Kędy pomarańcze dojrzewają*), Artura Conan Doyle'a, Paula Heyse, Antonia Fogazzaro, Herberta G. Wellsa, Rudyarda Kiplinga, Jana Poroszina czy Knuta Hamsuna. Te uwidocznione w wykazie przerwy od polskiej prozy fabularnej wypełniane są także formami intymistycznymi. Do najciekawszych poznawczo należą: *Dziennik prywatny* Stanisława Augusta, *Wspomnienia o Kownie* Leona Potockiego, wspomnienia Stanisława Wodzickiego, Juliusza Falkowskiego, obszerny *Pamiętnik o powstaniu listopadowym*, *Listy szeregowców z powstania listopadowego*, *Wspomnienia z wygnania* Józefa Tańskiego.

Na łamach „Czasu” drukowali zarówno wielcy prozaicy (np. Sienkiewicz), jak i mało dziś znani debiutanci, których głos tu się zaczął i tu zamilkł (jak Waleria Solecka), drukowali sami redaktorzy, pisarze uznani albo popularni jedynie w środowisku krakowskim, znani w całej Galicji. Zdarzają się też autorzy ukrywający się z jakichś powodów pod pseudonimami (laureaci 1. i 2. nagrody z 1894), asteronimami (***) – Ludwika Platerówna), akronimami (Hajota – Helena Pajzderska, Rystan – Stanisław Rybicki), kontrakcjonimami (Abgar-Sołtan), nobilonimami (Grot – Ignacy Maciejowski, Ignacy Bończa – Ignacy Badeni), fiktonimami (m.in. Juliusz Barski, Wacław Ołomuniecki, Tomasz Czaszka, Jakub Gordon), verofiktonimami (Jan Łada), anagramonimami (Ścisław Begrowski oraz T. Brog – Bronisław Grabowski), literonimami (I.W., K.G., Z., H.S.). Część pseudonimów rozwiązano w oparciu o ustalenia zawarte w *Słowniku pseudonimów pisarzy polskich*, ujawnionych na ogół także w innych źródłach, parę dotąd niezidentyfikowanych w oparciu o własne poszukiwania autorki artykułu, kilka jednak nadal pozostaje niepewnych lub niewyjaśnionych. Sześciu tekstom w ogóle nie udało się przyporządkować atrybucji. Pseudonimy rozszyfrowane przez autorkę artykułu to: A. Dołężyńska jako Anna Lisicka z Mycielskich, publicystka drukująca w „Czasie”; podpisana asteronimem *** to Ludwika Platerówna, autorka głośnego w Krakowie w latach 70. *Dramatu bez nazwy* osnutego wokół wypadków z powstania styczniowego za Dźwiną; laureat 1. nagrody konkursu „Czasu” z roku 1894 to Wilhelm Feldman ukrywający się pod fiktonimem Juliusz Barski; pod anagramowym fiktonimem Ścisław Begrowski drukował Bronisław Grabowski. Co do trzech pseudonimów nie ma pewności potwierdzonej niekwestionowanymi dowodami, a jedynie pośrednimi przesłankami. Są to: Bończa Ignacy jako Ignacy Badeni, Ołomuniecki Wacław jako Alfred Szczepański, Fulgenty Stoczek jako Józef Kremer. Nierozszyfrowane pozostają literonimy: H.S. – autor noweli *Osiński*, I.W., autorka (?) *Glorii* oraz Z. autor *Opowiadania bohatera romansu*. Tytuły z atrybucją niepewną to: *Karages. Wspomnienie z Czerkiesii*, tematyka i ogólne cechy stylu wskazują, że jego autorem mógł być Michał Czajkowski, podobne przesłanki mogą uzasadniać przypisanie opowiadaniu podpisanemu grafonimem ++ pt. *Jak się u nas żenią. Obrazek wiejski* oraz *Karnawał na wsi. Obrazek* aktywnemu wówczas (lata 50.) redaktorowi pisma L. Siemieńskiemu oraz trzeci: *Rok z życia nauczycielki. Urywek*

z *pamiętnika*, budzący podejrzenia, że jego twórczynią jest drukująca już na łamach „Czasu” Józefa Kisielnicka (Esteja). Bez atrybucji pozostają anonimowe: *Przygody w Kalifornii* (nie jest wykluczone, że to przekład) oraz nowela konkursowa *W mieście po ślubie*.

W większości przypadków druki były incydentalne, tzn. jeden tekst przypadał na jedno nazwisko, ale kilkunastu autorów publikowało więcej niż jedno swoje dzieło. Z zestawienia osobowego wynika, że najwięcej dzieł (także objętościowo) – 8 drukował w „Czasie” Henryk Sienkiewicz, w tym 5 wielkich powieści, drugie miejsce zajmuje Lucjan Siemieński z 8 mniejszymi tekstami, który jako redaktor zasiliał łamy pisma w pierwszych latach jego ukazywania się, na trzecim miejscu znajduje się Kajetan Abgarowicz z 6 tekstami, a następnie Jan Zachariasiewicz i Zygmunt Sarnecki – po 5, po 4 utwory opublikowali: Jan Gnatowski, Zygmunt Kaczkowski, Wincenty Kosiakiewicz, Eliza Orzeszkowa, Antoni Rolle, Kazimierz Tetmajer, wreszcie po 3: Józef Ignacy Kraszewski (3 duże powieści), Julian Łętowski, Bronisław Grabowski oraz Ignacy Maciejowski.

Zdecydowana większość autorów to literaci i publicyści, tylko nieliczni reprezentowali inne zawody i byli drukowani na łamach pisma zazwyczaj w ramach nagrody pokonkursowej. Tematyka publikowanych utworów, co nietrudno zauważyć, odpowiadała optyce światopoglądowej i politycznej pisma, jej konserwatywno-liberalnemu obliczu. Z tych przyczyn częstokroć te same teksty publikowało też warszawskie „Słowo” (np. *Trylogia*). Związki ideowe warunkujące ukazywanie się w „Czasie” określonych tekstów łączyły utwory fabularne oraz inne materiały dziennikarskie (z pogranicza publicystyki i literatury) – zachowawczość przejawiała się w realizacji nie tylko tematyki politycznej, ale także społecznej (kwestia emancypacji czy asymilacji). Drukowana na łamach dziennika literatura dopomagała gazecie w narzucaniu czytelnikom hierarchii wartości i określonego sposobu myślenia⁵. Zwłaszcza zaś przeznaczona dla masowego odbiorcy zbeletryzowana proza, przywiązująca atrakcyjnością fabuły, formowaniem bohatera oraz łatwością i przystępnością literackiej konsumpcji⁶, miała charakter komercyjny i była jednym z intensyfikujących się w 2. połowie XIX wieku przejawów homogenizacji kultury. Była także, co potwierdzają sądy ówczesnych komentatorów, ratowaniem czytelnictwa literatury pięknej w ogóle⁷.

⁵ O.S. Czarnik, *Proza artystyczna, a prasa codzienna (1918–1926)*, Wrocław 1982, s. 26–27.

⁶ E. Jesionowska, *Powieść w odcinkach jako element kultury masowej w Polsce*, „Przegląd Socjologiczny” 1966, t. 19, z. 2.

⁷ Zob. np. uwagi o L. Zienkowicza, *Wizerunki polityczne literatury polskiej*, Lipsk 1867, t. 1, s. 70–71.

Polish feature prose in „Czas” in the years 1848–1900 – reconnaissance

Abstract

The article has a bibliographical character. Its main purpose is to set in order the columnar form of the articles published in “Czas”. The research is based on the issues published in the 19th century. It discusses: 1. the index of titles and its location in the issues and annuals; 2. the number of titles in particular years; 3. the alphabetical index of authors with biographical information and the number of articles published by each of them.

Key words: “Czas”, late 19th-century prose